

**Een archeologisch inventariserend
veldonderzoek (IVO) door middel van
bureau- en booronderzoek, aan de
Ganzenmarkt 3 te Ootmarsum, gemeente
Dinkelland (Ov.)**

A.J. Wullink

ARC-Rapporten 2005-94

Geldermalsen
26 september 2005
ISSN 1574-6887

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

Vestia Projectontwikeling Zwolle BV heeft aan Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) opdracht verleend tot het uitvoeren van een archeologisch inventariserend veldonderzoek (IVO) door middel van een bureau-onderzoek en boringen, op een perceel aan de Ganzenmarkt 3 te Ootmarsum. De aanleiding tot het IVO wordt gevormd door de geplande sloop van de bestaande bebouwing en de nieuwbouw van een woning. De te onderzoeken locatie heeft een oppervlakte van circa 975 m². De boringen zijn op 3 augustus 2005 geplaatst en beschreven door drs. A.J. Wullink en ing. M.C. Botermans van ARC bv.

1.2 Ligging van de onderzoekslocatie

De onderzoekslocatie is gelegen in het historische centrum van Ootmarsum, tussen de Ganzenmarkt en de Oostwal en staat kadastraal bekend als sectie A, perceel 3900 in de kadastrale gemeente Ootmarsum. Op het perceel staat momenteel een tweetal panden met daar achter een feestzaal. Het overige deel van de onderzoekslocatie is verhard met beton, asfalt, klinkers, en tegels. De onderzoekslocatie is weergegeven in afbeelding 1 en afbeelding 2.

1.3 Objectgegevens

ARC-Projectcode	2004/152
Provincie	Overijssel
Gemeente	Dinkelland
Plaats	Ootmarsum
Toponiem	Oostwal
CIS-code	13240
Kaartblad	28F
Coördinaten	257.770/492.065
Geologie	Formatie van Boxtel

1.4 Doel van het onderzoek

Het inventariserend veldonderzoek bestaat uit een bureau-onderzoek, gevolgd door een booronderzoek. Het bureau-onderzoek heeft tot doel om aan de hand van bekende gegevens de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied te bepalen. Het booronderzoek dient vervolgens om de archeologische verwachting te toetsen en eventueel aan te vullen. De conclusie van het IVO leidt tot een aanbeveling met betrekking tot het te volgen traject.

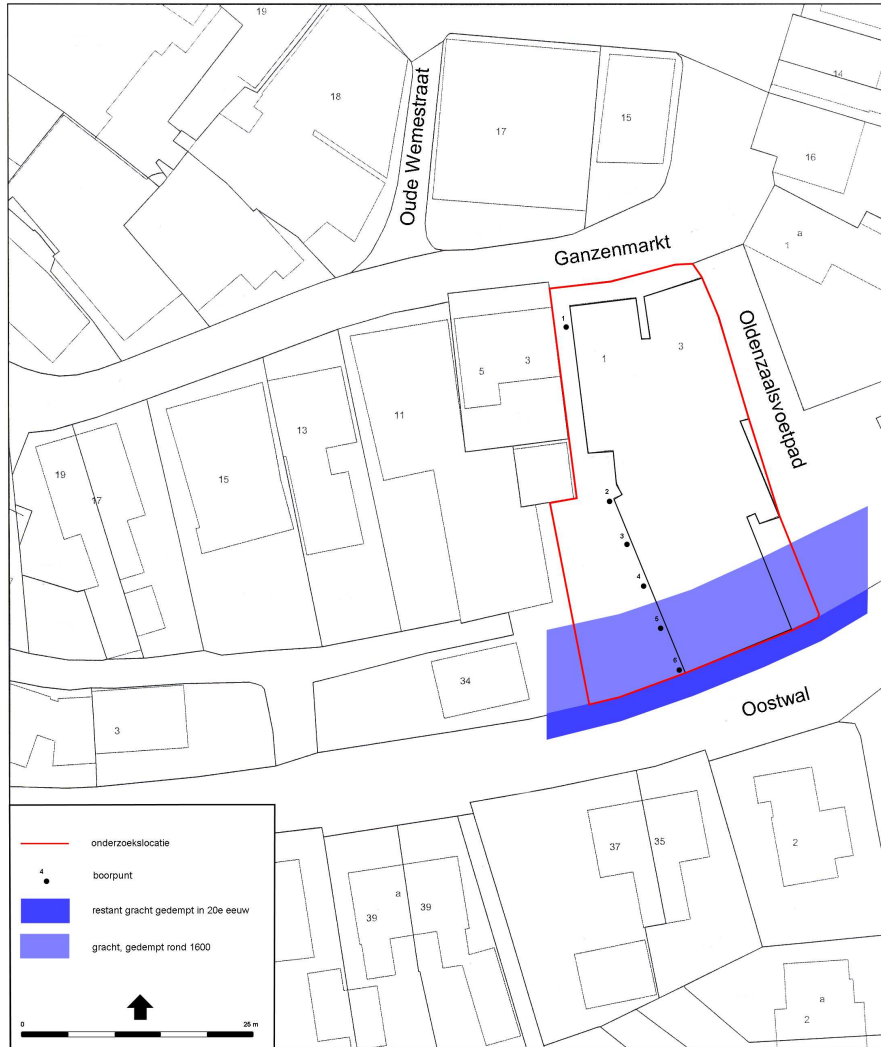
1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek werd gebruik gemaakt van Archis¹, geologische en bodemkundige kaarten, historisch-topografisch kaartmateriaal en diverse bronnen

¹Archeologische database van Nederland.

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 29 juli 2005, bewerkt door A.J. Wullink.

Afbeelding 2 Boorpuntenkaart, met daarin aangegeven de ligging van de voormalige vestinggracht. Door: A.J. Wullink

op internet.

Om de uit het bureau-onderzoek naar voren gekomen archeologische verwachting te toetsen, werden op het onderzoeksterrein 6 boringen gezet (zie afb. 2). De boringen zijn in één raai, over de hele lengte van het perceel geplaatst. Vanwege de verharding van de locatie zijn vijf van de zes boringen langs de feestzaal geplaatst, met een onderlinge afstand van 5 m. Eén boring is geplaatst op het noordelijke deel.

De boorkernen werden zorgvuldig uitgelegd, waarbij de opeenvolgende bodemlagen precies konden worden beschreven en opgemeten. Vervolgens werd de bodemopbouw per boring beschreven en werd er gelet op de aanwezigheid van archeologische indicatoren zoals aardewerkfragmenten, houtskool, fosfaatvlekken,

vuursteen, natuursteen, verbrand leem en bot.

Voor het boren is gebruik gemaakt van een verlengbare edelmanboor met een diameter van 7 en 12 cm. Het opgeboorde materiaal van archeologisch interessante lagen is gezeefd op een zeef met een maaswijdte van 4 mm. De gehele onderzoekslocatie is verhard. Er is geen oppervlaktekartering uitgevoerd.

2 Resultaten

2.1 Bureauonderzoek

2.1.1 Geologie en bodem

Ootmarsum ligt op de oostflank van de stuwwal van Ootmarsum. Volgens de geologische overzichtskaart van Nederland van het NITG-TNO, die is gebaseerd op De Mulder et al. (2003), bestaat deze stuwwal voornamelijk uit gestuwde tertiaire mariene kleien, maar ook gestuwde kwartaire fluviaatiele afzettingen. De gestuwde afzettingen worden aan de noordkant bedekt door keileem (Formatie van Drente, laagpakket van Gieten). Aan de zuidkant van de stuwwal worden ook keilemen, bedekt door dekzanden (Formatie van Boxtel, Laagpakket van Wierden) uit het Laat-Weichselien (Laat-Glaciaal) aangetroffen. Ten oosten van de stuwwal komen fluvioperiglaciale afzettingen (Formatie van Boxtel) uit het Midden-Weichselien (Pleiniglaciaal) voor, met daarop een dekzanden. Deze dekzanden liggen als een dunne laag of ruggen op de fluvioperiglaciale afzettingen. De afzettingen uit het Weichselien worden doorsneden door Holocene beekafzettingen (Formatie van Boxtel, Laagpakket van Singraven).

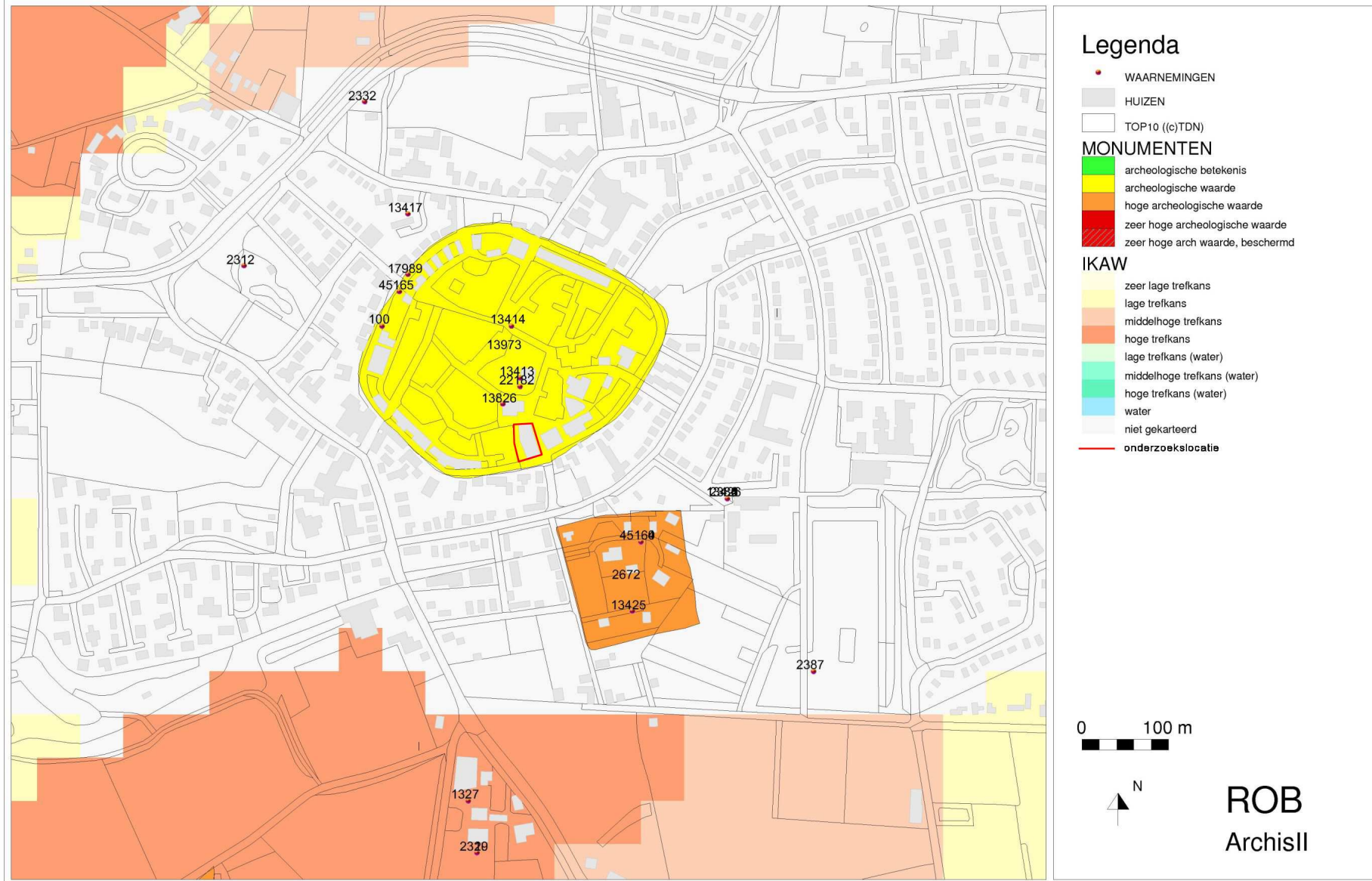
Door de grote variatie van het substraat ontstaat er ook een grote variatie in bodems. Volgens de in Archis beschikbare bodemkaart komen ten westen van Ootmarsum, op de flank van de stuwwal enkeerdgronden voor, maar ook brikgronden en oude (tertiaire) kleigronden. In het oosten komen rivierkleigronden en beekdal-associaties² voor. Verder komen er podzolgronden en kalkloze zandgronden voor. De bebouwde kom van Ootmarsum wordt niet afgedekt door de bodemkaart.

2.1.2 Archeologie en cultuurhistorie

De bebouwde kom van Ootmarsum wordt niet afgedekt door de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW, 2e generatie; afbeelding 3) van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB). De onderzoekslocatie ligt binnen het historische centrum van Ootmarsum, dat de status heeft van monument van archeologische betekenis.

Binnen dit historische centrum zijn een aantal archeologische waarnemingen gedaan, die zijn weergegeven in tabel 1. Uit deze waarnemingen blijkt dat Ootmarsum en omgeving al sinds het Neolithicum bewoond zijn. Ootmarsum is één van de oudste steden van Twente en zou in 126 n. Chr. gesticht zijn door de legendarische Frankische krijgsheer Othmar, die de stad haar naam gaf (Othmarsheim). Rond 700 n. Chr. werd er in Ootmarsum een houten kerkje gebouwd, dat als uitvalsbasis diende voor de kerstening van Twente. Rond 1300 verleende de bisschop

²associaties worden benoemd als het bodemtype over korte afstand sterk wisselt

Afbeelding 3 Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) van de onderzoekslocatie en omgeving. Bron: Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek/Archis II, 29 juli 2005.

waarneming	beschrijving	ouderdom
100	hamerbijl	Bronstijd/IJzertijd
13413	sarcofaag	Middeleeuwen
	bot, menselijk	Middeleeuwen
	beslag van een doodskist	Late Middeleeuwen/Nieuwe Tijd
13414	houtschool in brandkuil	onbekend
13826	koperen munt	Romeinse Tijd
17989	aardewerk, gedraaid	Late Middeleeuwen
	klokbeker-aardewerk	Neolithicum
	vuursteen afslag	Neolithicum
	Majolica-keramiek, lood- en tingleglazuurd	Nieuwe Tijd
	Fayence-keramiek	Nieuwe Tijd
	roodbakkend geglazuurd aardewerk	Nieuwe Tijd
	Keuls steengoed	Nieuwe Tijd
	pijpekop	Nieuwe Tijd
	bootshaak	Nieuwe Tijd
	glas	Nieuwe Tijd
22182	bot, menselijk	Middeleeuwen
45165	gracht	onbekend

Tabel 1 Archeologische waarnemingen binnen het historische centrum van Ootmarsum

van Utrecht stadsrechten aan Ootmarsum en rond 1405 werd de vesting Ootmarsum opgericht en werd de stad omgeven door een dubbele gracht, gescheiden door een aarden wal, zoals is te zien op een kaart van Jacob van Deventer, vervaardigd rond 1560 (afb. 4). Rond 1600 werd de stad door prins Maurits veroverd op de Spanjaarden, waarna de vesting werd ontmanteld³, dat wil zeggen de wal geslecht en de grachten gedempt.

Uit informatie van de heemkundige vereniging Ootmarsum is gebleken dat het zuidelijke deel van de onderzoekslocatie ter plaatse van de binnenste gracht is gelegen. Deze binnengracht is niet in het geheel gedempt. Een smal stuk is open gehouden en staat op de kadastrale kaart van 1832 (afb. 5) aangegeven als de Stadsgraven. Dit laatste deel van de gracht is in de 20e eeuw gedempt. In afbeelding 2 is de ligging van de binnengracht aangegeven. De grens tussen het in de 20e eeuw en het daarvoor gedempte deel van de onderzoekslocatie ligt precies op de grens van de onderzoekslocatie en de Oostwal. Tijdens werkzaamheden aan de riolering in het voorjaar van 2005 zijn hier resten van beschoeiing of een vlonder aangetroffen.

Onderzoek naar de bebouwingsgeschiedenis van de locatie in het gemeentearchief te Weersselo heeft weinig opgeleverd. Aan de hand van de kaart van Jacob van Deventer en de kadastrale kaart van 1832 kan worden bepaald dat het noordelijke deel van de onderzoekslocatie altijd bebouwd is geweest. Vlak ten noorden van de gedempte gracht heeft een straatje gelopen. Dit straatje is nog wel terug te vinden ten westen van de onderzoekslocatie, maar op de onderzoekslocatie zelf verdwenen tijdens de bouw van de feestzaal in 1959.

³www.dinkelland.nl

Afbeelding 4 Kaart van Ootmarsum rond 1560, door Jacob van deventer. De onderzoekslocatie ligt binnen het omcirkelde gebied.

Afbeelding 5 Kadastrale kaart van 1832. De onderzoekslocatie is rood omlijnd.

2.2 Booronderzoek

De resultaten van het booronderzoek zijn weergegeven in bijlage 1. In boringen 1, 2 en 3 werd matig tot zwak siltig zand aangetroffen. Dit zand bevat grind en stenen⁴ van natuurlijke oorsprong (o.a. zandsteen, kalksteen en magmatische gesteenten). De bodem is tot circa 2 m –mv verstoord, getuige de aanwezigheid van puin, houtskool, metaal, glas en aardewerk-fragmenten. Onder deze verstoorde laag zijn in het zand, dat hier groenig van kleur is, ook leemlagen aangetroffen. Boring 4 is gestuit op 1 m –mv. Er is hier zwak siltig, zwak grindig, zwak humeus zand aangetroffen, met daarin baksteen en houtskool. Boring 5 is gezet ter plaatse van de voormalige stadsgracht. Tot 210 cm –mv wordt zand aangetroffen, dat naar onderen toe siltiger en humeuzer wordt. De onderste 30 cm van dit pakket bevat veel bladeren en houtresten en is daarnaast zeer los gepakt. De bovenliggende zanden bevatten aardewerk, hout, bot en baksteen. Onder het zand bevindt zich een moerige sliblaag, die naar onderen toe kleiiger wordt, met daarin glas en plantenresten. Hieronder bevindt zich een groenblauwe zwakzandige leemlaag. Boring 6, ook ter plaatse van de voormalige gracht, is gestuit op 180 cm –mv. Het zand dat is aangetroffen, bevat puin en houtskool.

2.3 Vondsten

Van de verstoorde niveaus zijn monsters genomen die zijn gezeefd over een zeef met een maaswijdte van 4 mm. De aangetroffen vondsten zijn weergegeven in tabel 2. Een selectie van de inhoud van de monsters is beoordeeld door een aardewerksspecialist van ARC bv, mw. drs. A. Ufkes. Alle aangetroffen archeologica dateren uit de Nieuwe Tijd, de periode vanaf 1500 tot heden. Er is leer aangetroffen, hetgeen wijst op goede conserveringsomstandigheden. In de bovenste 2 m komt steenkoolgruis voor, hetgeen inhoudt dat de bodem tot die diepte subrecent moet zijn verstoord (19e/20e eeuw). In het monster van de sliblaag van de gracht, 5(210–290), is geen steenkool aangetroffen.

3 Conclusies en aanbeveling

De onderzoekslocatie ligt aan de rand van het historische centrum van Ootmarsum. De zuidelijke helft van de onderzoekslocatie ligt ter plaatse van de voormalige binnengracht. Deze gracht maakte deel uit van de vestigingswerken uit de 15e eeuw, die bestonden uit de binnengracht, een aarden wal en een buitengracht. De vesting werd ontmanteld na inname door prins Maurits in de jaren negentig van de 16e eeuw. Hierbij werd de buitengracht gedempt en de aarden wal geslecht. De binnengracht werd deels gedempt. Op de kadastrale kaart uit 1832 grenst de onderzoekslocatie aan het restant van deze gracht, de stadsgraven. Dit laatste deel is in de 20e eeuw gedempt. Tijdens rioleringswerkzaamheden aan de rand van de locatie, in het voorjaar van 2005, is beschoeiing van de gracht aangetroffen.

De bodem ter plaatse van de onderzoekslocatie bestaat voornamelijk uit zand. Dit zand is tot circa 2 m –mv verstoord, dan wel opgebracht, getuige de aangetroffen archeologica. Deze archeologica dateren uit de Nieuwe Tijd, De verstoring

⁴grind-fractie: 2–63 mm, stenen-fractie: 63–200 mm

monster	diepte cm	inhoud	datering
1	20–80	bot, glas, baksteen, houtskool	Nieuwe Tijd
1	80–150	baksteen, mortel/cement, steenkool, houtskool	
2	40–70	baksteen, steenkool, glas, wand faience, sintels	Nieuwe Tijd
2	70–120	verbrand bot, onverbrand bot, aardewerk (indeterminabel, roodbakend loodgeglazuurd, met sliblaag), glas, metaalslak, vuursteen, baksteen, houtskool	17e eeuw of jonger
2	120–140	baksteen, houtskool	
2	140–190	steenkool, houtskool, vuursteen, baksteen, metaalslak	Nieuwe Tijd
3	90–190	houtskool, baksteen, steengoed, roodbakend roodgeglazuurd aardewerk	Nieuwe Tijd
3	190–210	houtskool	
5	60–180	onverbrand bot, verbrand bot, spijkers, roodbakend rood geglazuurd aardewerk, al dan niet met slibversiering, industrieel wit (aardewerk), glas, baksteen, leer, pijpekop-fragment	18e–19e eeuw
5	180–210	baksteen, glas, leer, bot, hout, roodbakend roodgeglazuurd aardewerk	18e–19e eeuw
5	210–290	glas, baksteen, leer, houtskool, roodbakend roodgeglazuurd aardewerk	Nieuwe Tijd
6	40–180	onverbrand bot, glas, leer, baksteen, houtskool, steenkool, roodbakend roodgeglazuurd aardewerk	17e eeuw of jonger

Tabel 2 Archeologica aangetroffen in de bemonsterde niveaus

heeft echter in de 19e en 20e eeuw plaatsgevonden, wat blijkt uit het aangetroffen steenkoolgruis. Mogelijk betreft het hier een locale verstoring, veroorzaakt door graafwerkzaamheden tijdens de bouw van de feestzaal, aangezien de boringen tegen de feestzaal aan zijn gezet. Mogelijk is het met asfalt verharde deel aan de zuidwestkant van de onderzoekslocatie in mindere mate verstoord, aangezien dit deel nooit bebouwd is geweest.

Onder dit verstoorde pakket liggen zanden, afgewisseld met leemlagen. Dit zijn fluvioperiglaciaal afzettingen van de formatie van Boxtel. Ter plaatse van de gracht is onder het zand een moerige sliblaag aangetroffen, die overgaat in een meer kleiige opvulling. Hieronder liggen lemige afzettingen, mogelijk keileem. In deze grachttopvulling zijn ook archeologica uit de Nieuwe Tijd aangetroffen, maar geen steenkoolgruis, waardoor kan worden aangenomen dat de grachttopvulling niet op een later tijdstip is verstoord en mogelijk waardevolle informatie kan opleveren uit de periode van demping en de daar aan voorafgaande periode.

Gezien de ligging van de onderzoekslocatie binnen de historische stadskern en deels op de gedempte gracht, wordt geadviseerd om tijdens de sloop van het onder het maaiveld gelegen deel van de bestaande bebouwing een opgraving met beperkingen (voorheen archeologische sloopbegeleiding) uit te voeren. Verder wordt geadviseerd om, als de onderzoekslocatie vrij is van bebouwing en verharding, verder archeologisch onderzoek te verrichten naar de gedempte gracht op het zuidelijke deel van de onderzoekslocatie.

Literatuur

Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.

Bijlage 1 Boorstaten

De afkortingen die in de tabel gebruikt worden:

Lz1	leem, zwak zandig	Zs1	zand, zwak siltig	h1	zwak humeus
Vk3	veen, sterk kleiig	Zs2	zand, matig siltig	h3	sterk humeus
Vm	veen, mineraalarm	Zs3	zand, sterk siltig		

boring 1

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
20	Zs1		scherp	geel	matig grof zand
80	Zs1		scherp	bruinzwart	matig grof zand, puin, houtskool
200	Zs2			grijsbruin	zeer fijn zand

boring 2

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
40	Zs1		scherp	bruingeel	puin
70	Zs2	h1	scherp	bruinzwart	puin
120	Zs2		scherp	bruingeel	geroerd, puin, metaal
140	Zs2		scherp	bruinzwart	zwak grindig, puin, houtskool, metaal
190	Zs2		geleidelijk	zwartgroen	matig grindig, puin, aardewerk, houtskool
230	Zs2		geleidelijk	blauwgroen	leemlaagjes
300	Zs2			grijsgeel	zeer fijn zand, roestvlekken

boring 3

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
10	Zs1		scherp	geel	
90	Zs1		scherp	bruinzwart	zwak grindig, stenen, puin, houtskool, glas
190	Zs2		scherp	bruingrijs	zwak grindig, stenen, puin, houtskool, geroerd
210	Zs2		geleidelijk	grijsgroen	zwak grindig, puin
250	Zs2			groengeel	

boring 4

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
10	Zs1		scherp	grijsgeel	puin
100	Zs1	h1	gestuit	bruinzwart	zwak grindig, baksteen, houtskool

boring 5

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
60	Zs1		scherp	zwartgeel	aardewerk
180	Zs2	h1	scherp	bruinzwart	aardewerk, bot, baksteen, hout
210	Zs3	h3	scherp	bruinzwart	hout, bladresten, los gepakt
220	Vm		geleidelijk	zwart	sliblaag
290	Vk3		scherp	bruinzwart	plantenresten, glas
360	Lz1			groenblauw	aardewerk, waarschijnlijk afkomstig van bovenaf

boring 6

<i>diepte</i>	<i>lithologie</i>	<i>extra</i>	<i>grens</i>	<i>kleur</i>	<i>opmerkingen</i>
40	Zs1		scherp	geel	
180	Zs1	h1	gestuit	bruinzwart	puin, houtskool